

Oponentský posudok diplomovej práce Bc. Dagmar Matulíkovéj *Výuka o menstruaci na 2. stupni základních škol externími subjekty* (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2022; Studijní program Genderová studia; vedúca práce Jana Dvořáčková, Ph.D.)

Dagmar Matulíková si za širšiu tému svojej diplomovej práce zvolila menštruáciu. V ostatných rokoch sa jej aktivisticky, politicky aj akademicky venuje čoraz väčšia pozornosť. Povzbudená poznatkami o rodových (genderových) aspektoch zdravia a medicíny, ktoré získala na kurze vedúcej jej práce, sa konkrétne zamerala na to, ako je menštruácii prítomná vo vyučovaní na druhom stupni základných škôl, teda tam, kde pre väčšinu osôb menštruácia vstupuje do života ako niečo, čo samy zažívajú alebo čo zažívajú ich rovesníčky.

Teoretické ukotvenie práce je veľmi dobré. Autorka dobre prepája poznatky získané počas štúdia, keď menštruáciu v prvom rade chápe ako niečo, čo je stigmatizované a stigmatizujúce a na stigmatizácii dobre preukazuje androcentricnosť spoločnosti (termín, ktorý tiež vedome a správne používa). Podrobnejšie sa venuje medikalizácii ako všeobecnejšiemu spoločenskému mechanizmu, pričom prichádza aj s veľmi zaujímavými socioekonomickými poznatkami o „objave“ predmenštruačného syndrómu (s. 23). Z práce je zrejme sociálnokonštruktivistické paradigmatické ukotvenie (explicitne formulované v metodologickej časti práce), preto v teoretickej časti práce prekvapia tvrdenia o menštruácii ako „přirozen[ém] tělesn[ém] proces[u]“ (s. 2), resp. „neškodn[ém] proces[u] nezbytn[ém] pro produkci lidského života“ (s. 5). Myslím, že úsilie o destigmatizáciu menštruáciu nemusí nutne viesť k tvrdeniu o jej „prirodzenosti“ – veď aj z celej práce je zrejme, že to, ako sa menštruácia uchopuje spoločnosťou, je pre jej povahu a rolu v živote celkom zásadné. (Tvrdenie o prirodzenosti menštruácie nie je len na začiatku práce, ale objavuje sa aj v autorských textoch v analýze – pozri s. 61.)

V ďalších častiach teoretickej kapitoly sa autorka podrobne venuje stavu sexuálnej výchovy na školách v Českej republike – a to jednak z perspektívy toho, čo umožňuje vzdelávacia sústava (podrobne prechádza rámcovými vzdelávacími programami, dokonca aj na úrovni predškolského vzdelávania) a najmä z feministickej kritickéj perspektívy. V nadväznosti na širšie poznatky v tejto časti autorka identifikuje tri hlavné diskurzy určujúce podobu sexuálnej výchovy – esencialistický, heteronormatívny a medicínsky diskurz. Sumarizuje tiež nevelikú českú literatúru o prítomnosti menštruácie ako témy vo vzdelávaní.

V celej teoretickej časti sa ukazuje výborná schopnosť autorky formulovať, ktorú demonštruje najmä na kritickom čítaní existujúcej literatúry. Jej teoretické zhrnutia sú komparatívne, nie sú teda „povinnou jazdou“, v ktorej sa bez vnútorných súvislostí len v minimálnej miere zadefinujú termíny. Práca s literatúrou by si len zriedkavo vyžadovala vyjasnenia. Napr. nie je zrejme, prečo je Dunovský (2005) autoritou, na základe ktorej by bolo možné dospieť k záveru o tom, že menštruácia, reprodukcia a reprodukčné zdravie sú medikalizované. Kto je Dunovský? Aký má jeho trojstranový článok dosah? Podobnú otázku som si kládla pri citovaní textu Täubnera (1996) na s. 39 – 40.

Autorka hneď v Úvode práce formuluje hlavnú výskumnú otázku a dve výskumné podotázky, v priebehu práce ich pripomína a v závere na ne jasne odpovedá. Dve výskumné podotázky (Jakými diskurzami je výuka o menstruaci rámována? Jakou roli hraje ve výuce přednášející subjekt?) sú formulované dobre, no formulácia hlavnej výskumnej otázky (S jakými tématy je výuka o menstruaci na základních školách spojována?) sa mi vidí byť nedostatočná. Domnievam sa, že je príliš široká, deskriptívna a nedostatočne ukotvená v diskutovanej literatúre. Do diskusie na obhajobe preto navrhujem, aby sa autorka zamyslela nad prípadnými alternatívnymi formuláciami hlavnej výskumnej otázky na pozadí ňou diskutovanej teoretickej literatúry, resp. zdôvodnila jej spôsob formulácie hlavnej výskumnej otázky.

Metodologická časť je obsiahla. Dobre zhŕňa literatúru relevantnú pre autorkin výskumný projekt a tak ho ukotvuje. Výskumnú vzorku, jej výber a celkovo zameranie sa na externé vzdelávacie subjekty zdôvodňuje autorka veľmi dobre. Samotná voľba participatívneho rozhovoru s poskytovateľkami externých vzdelávacích programov o menštruácii pre základné školy a zdôvodnenie výhod tejto metódy získavania výskumných dát sú dobré. Autorka si je vedomá aj obmedzení, ktoré sa snažila kompenzovať inými metódami získavania dát. Z celku práce je však zjavné, že analýza dokumentov hrala skôr kontextualizujúcu rolu. Čo sa veľkosti výskumnej vzorky týka, tak súhlas s účasťou nad výskume od štyroch z dvanástich oslovených subjektov (a celkovo päť realizovaných rozhovorov) je dobrý pomer, ale z analytickej časti sa zdá, akoby buď množstvo dát pre potrebnú hĺbku analýzy nedostačovalo alebo dáta neboli dostatočne využité a ich výdatnosť preukázaná. Metodológia dobre popisuje aj princípy spracovania dát, tu by však bolo vhodné teóriu doplniť popisom vlastného postupu pri príprave dát na ich analýzu, analýze a interpretácii.

Analyticko-interpretáčna časť (autorka tieto dve roviny rozlišuje) je dobre štrukturovaná podľa výskumných podotázok. Skúmaný obsah vzdelávania o menštruácii aj spôsob vzdelávania nadobúda v analýze konkrétne kontúry a citáty interviewovaných dávajú čitateľstvu dobrý vŕhľad do niekedy pomerne idiosynkratických uchopení menštruácie školiteľkami a školiteľmi. (Špecifické chápanie naviazané na celú „ontológiu“ cyklickosti sa ukazuje najmä v prípade komunikačnej partnerky označenej KP4. Pri čítaní týchto prehovorov som si kládla otázku, či takéto vzdelávanie o menštruácii vôbec patrí na pôdu inštitúcií formálneho vzdelávania a zodpovedala som si ju tak, že nepatrí. – Aj to je príležitosť pre diskusiu na obhajobe: Autorka v Úvode a hlavne v záverečných vetách objasňuje vlastné normatívne stanovisko k vyučovaniu o menštruácii a tvrdí, že „kvalitní výuka je jedným z základných krokov, jak lze tohoto pojetí menstruace [aké konkrétne, vysvetľuje vyššie] dosáhnout“, s. 87. Je podľa získaných dát výuka prevádzkovaná interviewovanými subjektmi v tomto zmysle kvalitná? Ak nie, tak v čom? Čo presnejšie sú indikátory kvality výuky o menštruácii? Mohla by autorka ako pomôcku pre riaditeľstvá základných škôl zostaviť „checklist“ kvality výuky o menštruácii? Čo by v ňom bolo?)

Autorka aj priebežne diskutuje prehovory výskumných participantiek a participantov s existujúcou literatúrou. Zdá sa teda, že v analýze nič podstatné neopomína, no do výbornej analýzy jej predsa len niečo chýba. Najmä v druhej časti analýzy sa k slovu viac dostávajú prehovory samotných interviewovaných na úkor chápania autorky, pričom je z predchádzajúcich častí práce zrejme, že ak by svoje dáta čítala opakovane, veľmi pravdepodobne by svoje interpretácie rozšírila. Druhá časť pôsobí skôr ako základné rozradenie dát do tematických celkov, bez patričnej interpretácie. Aj niektoré citáty z rozhovorov sú neodinterpretované. Pars pro toto: Na s. 73 autorka uvádza citát jednej školiteľky, ktorá sa na chlapcov v triede obracia s výzvou, že ak by raz chceli byť politikmi, tak by sa mohli zamyslieť nad znížením dane z pridanej hodnoty na menštručné hygienické potreby. Je škoda, že zjavnému rozdeleniu na mužských politikov, ktorí o veciach rozhodujú a ženské objekty politiky, o ktorých sa rozhoduje, tu autorka nijako „neprotirečí“, ale konštatuje, že ekonomický rozmer menštruácie je školiteľkami a školiteľmi sledovaný tiež.

Moje výhrady by však nemali zastrieť výskumné zistenia a detaily analýzy, ktoré považujem za prínosné. Autorka veľmi dobre identifikuje obraznosť niektorých vysvetlení menštruácie ako heteronormatívnu (s. 64) a pronatalistickú. Veľmi prínosná je diskusia koedukácie vo vyučovaní o menštruácii (s. 77 – 78), téma, ktorou sa autorka zaoberala už v teoretickej časti práce. – Celkovo autorka ukazuje, že hoci obsah aj spôsob vzdelávania o menštruácii prechádzajú zmenami a napomávajú destigmatizáciu menštruáciu, tak dochádza k utváraní novej normativity, nového „správneho“ chápania menštruácie.

Na záver chcem vyzdvihnúť pozornosť, ktorú autorka venuje jazyku. V teoretickej časti ukazuje na stigmatizáciu menštruácie v jazyku, v metodologickej časti zase reflektuje rolu jazyka v produkcii vedenia a špecificky usiluje o jeho transinkluzivitu, čo sa jej aj darí. – Práca s literatúrou, jej uvádzanie a formálna podoba práce sú inak na veľmi dobrej úrovni a prakticky bez chýb.

Popri už formulovaných otázkach by som do diskusie na obhajobe položila otázku týkajúcu sa práve normatívnych predpokladov školiteľských subjektov. Vedela by autorka práce identifikovať jednotlivé znaky vzdelávacích obsahov s rôznymi prúdmi najmä druhej vlny feminizmu, ale možno aj postfeminizmu¹? Aké predstavy o ženskosti, mužskosti a rodovej (genderovej) identite všeobecnejšie sa prostredníctvom diskusií o menštruácii žiactvu predávajú?

A posledná otázka: Autorka jeden zo školiteľských subjektov – Na počátku, o. p. s. – identifikuje ako prepojený s organizáciami bojujúcimi proti reprodukčným právam, konkrétne s Národní iniciatívou pro život, o. p. s. Mohla by opätovne prejsť svoje dáta a bližšie nám na obhajobe ukázať, aké chápanie sexuality, prokreácie, reprodukcie a „života“ sa vo vzdelávacích obsahoch a vzdelávacom prístupe školiteľiek z organizácie Na počátku predávajú?

Prácu odporúčam na obhajobu a navrhujem ju hodnotiť známkou veľmi dobre (2).

Ľubica Kobová
Sobotište, 27. 8. 2022

¹ Uvedomujem si, že o postfeminizme sme na povinných hodinách pravdepodobne obsiahle nehovorili. Preto stručne odkazujem na svoj text Kobová, Ľ. (2020). Neznositelný život postfeministického tela. In M. Martinová, M. Metepec, & L. Rychetský (Eds.), *Post* (pp. 37 - 46). Praha: A2.